

Karolina Zapolska

Uniwersytet w Białymstoku
(University of Białystok, Poland)
e-mail: k.zapolska@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2859-6996

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.02.18

Założenia i ewolucja polityki gospodarczej PRL

ABSTRAKT

Nie ma wątpliwości, że podejście państwa do gospodarki ma istotne znaczenie. Celem niniejszej pracy było zbadanie poszczególnych etapów ustroju gospodarczego PRL. W związku z tym w artykule przedstawiono najważniejsze cechy polskiej gospodarki z lat 1945–1989 oraz jej ewolucję. Autorka ukazuje jednocześnie rozwiązania normatywne w zakresie gospodarki istniejące w analizowanym okresie. W związku z tym, prezentowany tekst, uwzględniając aspekty prawne i orzecznictwo, jest próbą przybliżenia i wyjaśnienia wymagań prawnych związanych z funkcjonowaniem gospodarki w okresie PRL. Podstawowym celem artykułu jest analiza podejścia do wybranych problemów związanych z gospodarką i działalnością gospodarczą. Opisano w nim również podejście do wolności gospodarczej w doktrynie prawa. W publikacji wykorzystano literaturę przedmiotu, dokumenty władz państwowych, archiwalia, a także akty prawne. Autorka przeprowadziła analizę przede wszystkim w oparciu o regulacje prawne i stanowiska doktryny prawa w tym zakresie, a także działalność judykatury w Polsce. Artykuł ma jasną strukturę i jest zakończony syntetycznymi wnioskami. Badanie zarysowanej problematyki oparto głównie na metodzie porównawczej, historycznoprawnej oraz dogmatycznoprawnej. Z uwagi na zakres zagadnień poruszanych w niniejszej pracy, należy podkreślić, że artykuł nie będzie miał kompleksowego i wyczerpującego charakteru. W związku z tym szczegółowość przeprowadzonej analizy zostanie ograniczona do najważniejszych i wybranych zagadnień.

The Assumptions and Evolution of the Economic System of the People's Republic of Poland

ABSTRACT

There is no doubt that the state's approach to the economy is important. The purpose of this study was to investigate the various stages of the economic system of the People's Republic of Poland. The author presents normative solutions in the field of economics in the Polish People's Republic. The following article takes into account legal aspects and jurisprudence, it is an attempt to explain the legal requirements related to the functioning of economy in the analyzed period. Therefore, the article gives details of the essential attributes of Polish economy in 1945–1989 and its evolution. The article also includes and describes the approach to economic freedom in the legal doctrine. In this paper the author aims to analyse the selected problems related to economy and economic activity. The article is based on: the literature on the subject, documents of state authorities, archives and legal acts. It is divided into eight parts consisting of: the introduction, six parts corresponding to specific periods and the summary. The article finishes with synthetic conclusions. The study of the outlined problems was mainly based on the comparative, dogmatic and legal methods. Taking into account the range of issues discussed in the article, as well as the need to limit the work, it should be noted that the text will not be comprehensive and it will only highlight some selected problems.

Słowa kluczowe: wolność gospodarcza, gospodarka, przedsiębiorca, działalność gospodarcza, ograniczenia wolności gospodarczej

Key words: the freedom of business activity, economy, entrepreneur, business activity, limitation of the freedom of economic activity

Wprowadzenie

Ustrój gospodarczy PRL od lat stanowi doniosłą problematykę naukowo-badawczą. W doktrynie wciąż brak jednolitej oceny tego okresu w historii gospodarczej Polski. Jego dokładne zbadanie wymaga analizy szeregu aktów prawnych, dokumentów i planów przygotowanych w latach 1944–1989. Podstawowym celem artykułu jest w związku z tym przedstawienie założeń ustroju gospodarczego w Polsce w latach 1944–1989. Autorka podjęła próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie, jak poszczególne wydarzenia historyczne w tym okresie wpłynęły na politykę gospodarczą państwa, a także samą gospodarkę. Z uwagi na zakres poruszanych w artykule zagadnień, a także konieczność limitacji pracy, należy zaznaczyć, że tekst nie będzie miał kompleksowego charakteru.

1. Sytuacja po II wojnie światowej

Niewątpliwie właściwa analiza gospodarki w okresie PRL, wymaga przedstawienia, jaki wpływ na jej stan wywarła II wojna światowa¹. Janusz Kaliński wskazuje, że straty rzeczowe „ocenione zostały na poziomie 39% wartości majątku narodowego z 1939 r. W przemyśle i rzemiośle wyniosły one 33%, w rolnictwie 35%, transporcie 56% i handlu 65%; w 30% zniszczone zostały budynki mieszkalne i administracyjne². Najwięcej zakładów produkcyjnych i urzędzeń utracił przemysł mineralny, hutniczy, metalowy, energetyczny, elektrotechniczny oraz precyzyjny i optyczny³. Równie dotkliwie straty poniosło rolnictwo. Wojciech Roszkowski podkreśla, że „Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów oceniało w 1947 r., że straty gospodarki polskiej w latach 1939–1945 wyniosły około 259 mld złotych z 1927 r., a więc trzynastokrotnie przekroczyły dochód narodowy Polski z 1938 r.”⁴. Jak podaje IPN w okresie II wojny światowej zginęło od 5,6 do 5,8 mln Polaków, czyli ponad 17% ówczesnych obywateli Polski⁵. O bardzo słabej kondycji polskiej gospodarki tuż po II wojnie światowej świadczy również fakt, że dochód narodowy w 1945 r. był o 62% niższy od osiągniętego w 1938 r.⁶

Dodatkowo niejednoznacznie można określić wpływ zmiany granic politycznych na polską gospodarkę. Część doktryny podkreśla, że mimo uszczuplenia obszaru Polski (o blisko 20%⁷), w zakresie nowych granic pojawiły się dobrze zagospodarowane i wysoko rozwinięte obszary, a zmiany wpłynęły pozytywnie na stan uprzemysłowienia kraju⁸. Z drugiej strony, Polska utraciła dwa bardzo istotne ośrodki kultury: Wilno i Lwów⁹, a Kresy Wschodnie stanowiły

¹ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 9.

² Ibidem; por. M. Magierska, *Ziemie Zachodnie i Północne w 1945 roku. Kształtowanie się podstaw polityki integracyjnej państwa polskiego*, Warszawa 1978, s. 54; P. Dziurzyński, *Osadnictwo rolne na Ziemiach Odzyskanych*, Warszawa 1983, s. 212.

³ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989...*, s. 9.

⁴ „Gazeta Ludowa”, 31 I 1947 r.; M.A. Colin-Clark, *The Conditions of Economic Progress*, London 1957, s. 608; W. Roszkowski, *Przekształcenia społeczne i gospodarcze w Polsce w latach 1944–1989*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 3, Warszawa 2010, s. 83.

⁵ W. Grabowski, *Straty ludzkie poniesione przez Polskę w latach 1939–1945*, [w:] *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, pod red. W. Materskiego i T. Szaroty, Warszawa 2009, s. 13–38; por. A. Stelmach (red.), *Pamięć Wojny*, Poznań 2020, s. 13.

⁶ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989...*, s. 9–10. J. Topolski (red.), *Kierunki rozwoju Polski po drugiej wojnie światowej*, Poznań 1987, s. 63.

⁷ Obszar Polski zmniejszył się z ok. 388 tys. km² do ok. 312 tys. km². Natomiast do tzw. Ziemi Odzyskanych należały m.in. część Warmii i Mazur, Pomorze Zachodnie, część Wielkopolski i Lubuskiego, Dolny Śląsk i Opolszczyzna, por. H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966–1996*, Warszawa 1997, s. 328.

⁸ Por. A. Piskozub, *Dziedzictwo polskiej przestrzeni*, Wrocław 1987, s. 261–262; K. Sokołowski, *Struktura społeczno-gospodarcza Polski odrodzonej*, Warszawa 1948, s. 3–4.

⁹ M. Kornat, *Rok 1945. Pytania o bilans II wojny światowej dla Polski* [w:], *Gorzki smak zwycięstwa. Polski bilans II wojny światowej*, red. J. Gmitruk, T. Panecki, T. Skoczek, J. Smoliński, Warszawa 2021, s. 372.

rolnicze zaplecze Rzeczypospolitej¹⁰. Dodatkowo część Ziem Odzyskanych, mimo ich większego uprzemysłowienia była bardzo zniszczona przejściem frontu¹¹.

2. Lata 1944-1950

Pierwszym zwiastunem założeń polityki ekonomicznej był ogłoszony 22 lipca 1944 r. w Lublinie Manifest PKWN. W latach 1945–1947 skupiono się przede wszystkim na przeprowadzeniu czterech reform – reformy rolnej, nacjonalizacji przemysłu, nacjonalizacji sektora bankowego oraz nacjonalizacji handlu¹². W Polsce za pomocą prawa stopniowo wprowadzano marksistowski system gospodarki¹³. Zdaniem E. Kosińskiego, faktyczny monopol państwa w działalności gospodarczej był związany z realizacją przepisów wielu aktów prawnych¹⁴ m.in.: dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej¹⁵, dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejściu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa¹⁶, dekretu z dnia 2 marca 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych¹⁷, ustawy z dnia 6 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych, ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, a także ustawy z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelných władz gospodarki narodowej. Wspomniane akty prawne stworzyły podstawy do nacjonalizacji przedsiębiorstw i przejmowanie przez państwo na własność prywatnych majątków oraz fabryk¹⁸.

¹⁰ S. Smoliński, M. Przedpelski, B. Gruchman, *Struktura przemysłu Ziem Zachodnich w latach 1939-1959*, Poznań 1960, s. 40-42; M. Przedpelski, S. Smoliński, *Struktura społeczno-gospodarcza Ziem Zachodnich w latach 1933-1960*, Poznań 1964, s. 313; T. Derlatka, J. Lubojański, *Ziemie Zachodnie i Północne Polski. Fakty, liczby*, Warszawa 1964, s. 20-24.

¹¹ „W wyniku wojny niektóre gałęzie przemysłu regionu zachodniopomorskiego przestały właściwie istnieć. Przemysł elektrotechniczny był zniszczony w 87%, chemiczny w 97%, celulozowo-papierniczy w 96%, włókienniczy w 89%. W gruzach leżały największe fabryki – benzyny syntetycznej w Policach czy zakłady włókiennicze w Żydowcach”, J. Madej, *Inne działy gospodarki. Przemysł*, [w:] *Szczecińskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej*, red. H. Lesiński, Warszawa 1970, s. 124. R. Skobelski, *Eugeniusz Kwiatkowski wobec polityki państwa na wybrzeżu morskim w latach 1945–1955*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2003, t. 5, s. 280; Por. C. Osękowski, *Spółeczeństwo Polski zachodniej i północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994, s. 28-29.

¹² T. Ciborowski, G. Konat, *Między II i III RP. Gospodarka Polski Ludowej*, [w:] *PRL bez uprzedzeń*, red. J. Majmurek, P. Szumlewicz, Warszawa 2010, s. 31; szerzej na ten temat: M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009, s. 142-164.

¹³ K. Zapolska, *Ewolucja podstaw normatywnych wolności gospodarczej w Polsce w XX wieku*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2, s. 273; por. J. Górski, *Zarys historii myśli ekonomicznej*, Warszawa 1967, s. 321-322.

¹⁴ E. Kosiński, *Aspekty wolności gospodarczej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2003, nr 3/4, s. 22.

¹⁵ Dz.U. nr 4, poz. 17.

¹⁶ Dz.U. nr 15, poz. 82.

¹⁷ Dz.U. nr 9, poz. 45.

¹⁸ K. Zapolska, op. cit., s. 273.

Jak podkreśla J. Grabowski, wymusiło to wprowadzenie regulacji dotyczących zarządu przejętym mieniem, m.in.¹⁹

- dekretu z dnia 3 stycznia 1947 r. o tworzeniu przedsiębiorstw państwowych²⁰,
- dekretu z dnia 26 października 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych²¹.

Biorąc pod uwagę fakt, że „II RP była krajem o gospodarce rolniczo-przemysłowej, w której ponad 2/3 ludności mieszkało na wsi i pracowało w rolnictwie” jednym z podstawowych wyzwań, ale też postulatów okazała się reforma rolna polegająca na parcelacji największych gospodarstw oraz przejściu na własność państwa gruntów należących do „zdrajców narodu”²². Jak wskazują J. Kaliński i Z. Laudau podstawowe założenie reformy rolnej opierało się na zasadzie „utworzenia nowych gospodarstw i upelnorolnienia istniejących zgodnie z normą 5 ha użytków rolnych przeciętnej jakości dla średnio licznej rodziny”²³.

Równie istotne zmiany zostały zapoczątkowane w przemyśle. W tym zakresie podstawową rolę odegrała ustawa z 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Wystarczy wspomnieć, że w ciągu roku od jej wprowadzenia „wszczęto postępowanie o upaństwowienie w stosunku do 7300 przedsiębiorstw, a do końca 1948 r. upaństwowiono ich blisko 6 tysięcy”²⁴. Ponadto na podstawie dekretu z 2 marca 1945 r.²⁵ oraz ustawy z 5 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych państwo przejęło przedsiębiorstwa niemieckie²⁶. W konsekwencji, w przemyśle zaczęła dominować własność państwowa. Co charakterystyczne, rzemiosło, pozostało „w tradycyjnych strukturach własnościowych, z rozbudowanym samorządem w postaci izb rzemieślniczych”²⁷. W transporcie, poza transportem drogowym, decydującą rolę odgrywała własność państwowa.

Ważnym etapem ograniczenia handlu prywatnego była niewątpliwie tzw. bitwa o handel, trwająca w latach 1947–1949, będąca programem gospodarczym, który miał pomóc, zdaniem jego twórców w zwalczaniu „drożyzny i nadmier-nych zysków w obrocie handlowym”²⁸. Ponadto w lipcu 1947 r. przyjęto ustawę

¹⁹ J. Grabowski, *Państwowy sektor gospodarczy – struktura podmiotowa*, [w:] *Publiczne prawo gospodarcze system prawa administracyjnego*, t. 8b, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, s. 6.

²⁰ Dz.U. nr 8, poz. 42.

²¹ T.j. Dz.U. 1960, nr 18, poz. 111.

²² T. Ciborowski, G. Konat, op. cit., s. 27.

²³ J. Kaliński, Z. Laudau, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 2003, s. 201; por. J. Skodlarski, *Zarys historii gospodarczej Polski*, Warszawa – Łódź 2000, s. 371.

²⁴ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989...*, s. 15

²⁵ Dz.U. 1945 nr 17, poz. 97.

²⁶ Dz.U. 1945 nr 9, poz. 45.

²⁷ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989...*, s. 16.

²⁸ K. Zapolska, op. cit., s. 274; Szerzej na ten temat: J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970.

o Planie Odbudowy Gospodarczej²⁹ oraz tzw. 3-letni plan gospodarczy obejmujący lata 1947–1949. Ich podstawowym celem była „likwidacja skutków zniszczeń wojennych w gospodarce, podniesienie stopy życiowej społeczeństwa, utrwalenie ustroju społeczno-gospodarczego związanego z reformą rolną i nacjonalizacją przemysłu oraz scalenie terenów poniemieckich z resztą Polski”³⁰.

3. Lata 1950–1955

Istotne znaczenie w kontekście ustroju gospodarczego miała również przyjęta w 22 lipca 1952 r. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³¹. Na jej podstawie w Polsce przyjęto zasadę gospodarki planowanej, odchodząc jednocześnie od zasady wolności działalności gospodarczej³². Zgodnie z art. 7 ust. 1 Konstytucji PRL podstawą ustroju społeczno-gospodarczego PRL stał się socjalistyczny system gospodarczy, oparty na uspołecznionych środkach, wymiany, komunikacji i kredytu, dążący do rozwoju życia gospodarczego i kulturalnego kraju na podstawie narodowego planu gospodarczego w szczególności przez rozbudowę państwowego przemysłu socjalistycznego, który miał stanowić rozstrzygający czynnik w przekształcaniu stosunków społeczno-gospodarczych. W kontekście uspołecznionych środków produkcji istotną rolę odgrywał art. 8 Konstytucji PRL, wymieniając w tym zakresie złoża mineralne, wody, lasy państwowe, kopalnie, drogi, transport kolejowy, transport wodny i powietrzny, środki łączności, banki, państwowe zakłady przemysłowe, państwowe gospodarstwa rolne i państwowe ośrodki maszynowe, państwowe przedsiębiorstwa handlowe, przedsiębiorstwa i urządzenia komunalne³³. Dodatkowo szczególne znaczenie w kontekście podejścia do gospodarki miały przede wszystkim:

- a) art. 2b Konstytucji PRL, na podstawie którego: „W PRL podstawowym celem działalności państwa jest wszechstronny rozwój społeczeństwa socjalistycznego, rozwój twórczych sił narodu i każdego człowieka, coraz lepsze zaspokajanie ludzkich potrzeb”;

²⁹ Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej, Dz.U. 1947 nr 53, poz. 285.

³⁰ R. Skobelski, *Problemy rozwoju gospodarczego Ziemi Odzyskanych w pierwszym powojennym dziesięcioleciu (1945–1955)*, „Rocznik Lubuski” 2007, t. 33, cz. 2, s. 91.

³¹ Dz.U. nr 33, poz. 232, dalej: Konstytucja PRL.

³² K. Zapolska, op. cit., s. 274.

³³ Sąd Najwyższy stwierdził w postanowieniu z dnia 24 października 1963 r., że zgodnie z wypływającą z art. 8 Konstytucji PRL zasadą jednolitego funduszu własności państwowej Państwo jest jedynym właścicielem całego mienia państwowego i zachowuje w stosunku do tego mienia pełnię uprawnień właściciela niezależnie od tego, w czym zarządzie to mienie się znajduje, w szczególności Państwo zachowuje uprawnienia właściciela także co do mienia znajdującego się w zarządzie przedsiębiorstwa państwowego, a więc odrębnej od Skarbu Państwa osoby prawnej, Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 1963 r., sygn. akt IIIICR 252/63, OSNPG1964/3/22; Por. M. Bałtowski, P. Kozarzewski, *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989–2013*, Warszawa 2014, s. 50–51.

- b) art. 7 ust. 2 Konstytucji PRL, na podstawie którego: „Przedsiębiorstwa państwowe, gospodarując racjonalnie powierzoną im częścią mienia ogólnonarodowego, realizują w sposób planowy zadania gospodarcze i społeczne”;
- c) art. 7 ust. 3 Konstytucji PRL, na podstawie którego „Zasadniczym celem planowej polityki gospodarczej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest stały rozwój sił wytwórczych kraju, nieustanne podnoszenie poziomu życiowego mas pracujących, umacnianie siły, obronności i niezależności Ojczyzny”;
- d) art. 7 ust. 4 Konstytucji PRL, na podstawie którego: „Państwo posiada monopol handlu zagranicznego”;
- e) art. 9 Konstytucji PRL, na podstawie którego: „Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia nieustanny wzrost produkcji przemysłu państwowego, służącej wszechstronnemu zaspokajaniu potrzeb wytwórczych i konsumpcyjnych ludności wiejskiej, jednocześnie planowo wpływając na stały wzrost towarowej produkcji rolniczej, która zaopatruje przemysł w surowce, a ludność miejską w żywność.
- f) art. 11 Konstytucji PRL, na podstawie którego: „PRL popiera rozwój różnych form ruchu spółdzielczego w mieście i na wsi oraz udziela mu wszechstronnej pomocy w wypełnianiu jego zadań, a własności spółdzielczej jako własności społecznej zapewnia szczególną opiekę i ochronę”.

W latach 1950–1955 dużą rolę odegrał również plan 6-letni, który został uchwalony w grudniu 1948 r. przez I Kongres Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a następnie wprowadzony na podstawie ustawy z dnia 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955³⁴. Plan zakładał rozwój przemysłu hutniczego, maszynowego i chemicznego³⁵. Dodatkowo podkreślano potrzebę podniesienia „poziomu sił wytwórczych ze szczególnym uwzględnieniem produkcji środków wytwórczości”, a także „okielzanie i ograniczenie elementów kapitalistycznych w tych dziedzinach naszej gospodarki, w których jeszcze one występują, oraz dalsze ich stopniowe wypieranie, a następnie i likwidowanie jako klasy”.

³⁴ Dz.U. 1950 nr 37, poz. 344, dalej jako ustawa o 6-letnim planie.

³⁵ Plan 6-letni zakładał, że do 1955 r. wartość produkcji całego przemysłu socjalistycznego powinna zanotować wzrost o 158% w porównaniu z 1949 r. Wartość produkcji przemysłu wielkiego i średniego powinna wzrosnąć o 136%, a drobnego przemysłu socjalistycznego o 384%. Wartość produkcji środków wytwórczości w przemyśle wielkim i średnim powinna w 1955 r. wzrosnąć o 154%, a wartość produkcji przedmiotów spożycia o 111% w porównaniu z rokiem 1949, rozdział 2 ustawy o 6-letnim planie; por. A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Dzieje gospodarcze Polski w zarysie*, Warszawa 1994, s. 205 i n.

4. Odwilż gomułkowska

Śmierć Józefa Stalina w 1953 r., a także słynne przemówienia³⁶ Nikita Chruszczowa na X Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego w dniach 14 i 25 lutego 1956 r. w Moskwie zwiastowały zmiany w polityce całego obozu socjalistycznego. W marcu 1956 r. zmarł Bolesław Bierut, a w Polsce doszło do rywalizacji o władzę dwóch frakcji wewnątrz obozu PZPR – „natolińczyków”³⁷ i „puławian”³⁸.

W tym okresie bardzo wyraźnie zaczęto również dostrzegać, że realizację określonych w ramach planu 6-letniego celów, poza wywindowanymi wskaźnikami, czy też bardzo wysoko ustawionym tempem wzrostu produkcji, utrudniał brak wyszkolonej kadry, ale też brak właściwej opieki socjalnej³⁹. Rosło jednocześnie niezadowolenie społeczne, na które duży wpływ miały coraz gorsze warunki bytowe, słabe zarobki, czy też brak dostępności podstawowych towarów. W efekcie, w dniach 28–30 czerwca 1956 r. w Poznaniu doszło do masowych protestów (m.in. w Zakładach im. Cegielskiego). Protesty te zostały jednak brutalnie stłumione przez władze – zginęło kilkadziesiąt osób, do szpitali trafiło kilkuset rannych, a blisko 300 osób aresztowano⁴⁰. Najmłodszą ofiarą był 13-letni Roman Strzałkowski. Do historii przeszło wówczas przemówienie radiowe prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, który stwierdził, że: „Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewny, że mu tę rękę władza ludowa odrąbie w interesie klasy robotniczej, w interesie chłopstwa pracującego i inteligencji, w interesie walki o podnoszenie stopy życiowej ludności, w interesie dalszej demokracji naszego życia, w interesie naszej Ojczyzny”⁴¹. W doktrynie podkreśla się jednak, że poznański Czerwiec, jako pierwszy tak liczny protest obywateli, niewątpliwie stał się katalizatorem dalszych zmian⁴². W październiku 1956 r. Władysław Gomułka objął stanowisko I sekretarza KC PZPR, a okres ten w historii

³⁶ Zwłaszcza „O kulcie jednostki i jego następstwach. Referat I Sekretarza KC PZPR tow. N.S. Chruszczowa na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego 25 lutego 1956 roku”.

³⁷ Nazwa odnosiła się do miejsca spotkań wspomnianej frakcji w pałacyku rządowym w Natolinie.

³⁸ Nazwa była związana z faktem, że przy ul. Puławskiej w Warszawie mieszkało kilku działaczy frakcji.

³⁹ R. Skobelski, *Problemy rozwoju gospodarczego Ziem Odzyskanych w pierwszym powojennym dziesięcioleciu (1945–1955)*, s. 104–105; A. Małkiewicz, *Październik 1956 r. w Wałbrzychu*, [w:] *Październik na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Materiały seminarium naukowego Mierki k. Olsztyna, wrzesień 1996*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1997, s. 80–811.

⁴⁰ P. Machcewicz, *Odwilż 1956*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 3, Warszawa 2010, s. 215.

⁴¹ *Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 398–399.

⁴² Szerzej na ten temat: *Poznański Czerwiec 1956*, red. S. Jankowiak, A. Rogulska, Warszawa 2002; E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001.

obecnie określa się jako tzw. odwilż gomułkowską lub odwilż październikową. W społeczeństwie odżyły wówczas nadzieje na reformy gospodarcze, odrzucenie kolektywizacji, liberalizację ustroju, poprawę warunków bytowych społeczeństwa i ograniczenia komunistycznego terroru.

Okres odwilży nie trwał jednak długo, ponieważ już na początku 1957 r. Gomułka pod wpływem nacisków Moskwy zaczął stopniowo wycofywać się z postulatów przedstawionych tuż po objęciu władzy. W maju 1957 r. W. Gomułka ogłosił zakończenie okresu preferencji dla inwestycji konsumpcyjnych na rzecz ponownego przyspieszenia procesu industrializacji kraju⁴³. W lipcu 1957 r. przyjęto uchwałą Sejmu PRL o Planie Rozwoju Gospodarczego w latach 1956–1960, która miała stanowić „dalszy etap budownictwa socjalizmu w naszym kraju, zapewniający dalsze przekształcenie Polski w kraj wszechstronnie rozwiniętej gospodarki oraz stale wzrastającej stopy życiowej ludności. Stąd też za podstawowe zadanie planu 5-letniego należy uznać rozwój produkcji i usług i w wyniku tego osiągnięcie maksymalnie możliwej w obecnych warunkach poprawy położenia materialnego i kulturalnego ludności”⁴⁴. Jego kontynuacją były kapitałochłonne i czasochłonne inwestycje w ramach kolejnych planów 5-letnich – na lata 1961–1965⁴⁵ oraz 1966–1970⁴⁶. W efekcie w latach 60. XX w. nastąpiło pogorszenie sytuacji gospodarczej Polski, a wszelkie próby reform w partii uważano za rewizjonizm. Coraz częściej dochodziło do manifestacji politycznych, których kulminacyjnym momentem były wydarzenia na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.

5. Lata 70.

Krokiem do uspokojenia nastrojów społecznych miało być mianowanie I sekretarzem KC PZPR Edwarda Gierka, który w powszechnej opinii był szansą na otwarcie się Polski na Zachód⁴⁷. W doktrynie ten okres ocenia się niejednolicie, bardzo często dzieląc rządzący E. Gierka na dwa okresy – na lata 1971–1975 oraz 1975–1980⁴⁸.

43 J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989...*, s. 50.

44 Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 lipca 1957 r. o Planie Rozwoju Gospodarczego w latach 1956–1960 (Dz.U. 1957 nr 40, poz. 179).

45 Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 17 lutego 1961 r. o pięcioletnim planie rozwoju gospodarki narodowej na lata 1961–1965 (Dz.U. 1961 nr 11, poz. 58).

46 Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 11 listopada 1966 r. o pięcioletnim planie rozwoju gospodarki narodowej na lata 1966–1970 (Dz.U. 1966 nr 48, poz. 296).

47 J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 1998, s. 290; por. J. Rolicki, *Edward Gierek. Przerwana dekada*, Warszawa 1990, s. 86.

48 L. Przybylska, *Ewaluacja polityki gospodarczej w Polsce w latach 70. XX w. Kryzys i pułapka zadłużeniowa*, „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM” 2017, nr 15, s. 115.

Gierek zakładał, że przyjęta przez władze polityka gospodarcza powinna „stawić czoła ekonomicznemu wyzwaniu, jaki stwarza szybki rozwój innych krajów, zapewnić Polsce należną i godną pozycję”⁴⁹. Środkiem do osiągnięcia tego celu miała być szybka modernizacja kraju. W tym zakresie można wspomnieć m.in. o budowie Huty Katowice w Zagłębiu Dąbrowskim, Nowej Huty w Krakowie, Fabryki Samochodów Osobowych w Warszawie, Fabryki Samochodów Małolitrażowych w Tychach i Bielsku-Białej⁵⁰, Centralnej Magistrali Kolejową łączącą Zagłębie Dąbrowskie z Warszawą i Trójmiastem. Jak podkreślają P. Koryś i M. Tymiński „boom gospodarczy w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX w., wywołany polityką inwestycyjną ekipy Edwarda Gierka, był czasem bardzo szybkiego wzrostu gospodarczego”⁵¹. Tak znaczny wysiłek inwestycyjny wymagał ogromnych nakładów finansowych. W konsekwencji ten okres w historii PRL to również problem znacznego zadłużenia gospodarczego Polski⁵². Warto jednak podkreślić, że po szybkim wzroście poziomu inwestycji równie szybko nastąpił spadek jego dynamiki, co następnie doprowadziło do załamania gospodarczego oraz wzrostu niezadowolenia społeczeństwa⁵³.

6. Lata 80.

Kryzys gospodarczy w latach 1979–1982 wymusił wprowadzenie reform gospodarczych⁵⁴. Co charakterystyczne, w tym okresie nastąpił również „niezwykły rozkwit myśli społeczno-ekonomicznej, ukierunkowanej na „uzdrowienie” polskiej gospodarki”⁵⁵, a w 1980 r. powstała NSZZ „Solidarność”. W 1981 r. i 1982 r. wprowadzono reglamentacje na kolejne produkty spożywcze m.in. mięso, mleko, masło, benzynę, kaszę, ryż czy mąkę itd. Jak wskazano w przygotowanym w 1981 r. Raporcie „Gospodarka Polski znajduje się w stanie głębokiej

49 *Program rozwoju Socjalistycznej Polski: przemówienie I Sekretarza KC PZPR tow. Edwarda Gierka, „Palestra” 1971, nr 15/3(159), 3-15, s. 8.*

50 Produkowała na masową skalę Fiata 126p.

51 P. Koryś, M. Tymiński, *Zmarnowana dekada? Ekspansja inwestycyjna lat siedemdziesiątych XX wieku na tle polityki gospodarczej w okresie PRL*, „Dzieje Najnowsze” 2021, t. 53, nr 3, s. 160.

52 Szerzej na ten temat: *Reforma gospodarcza: propozycje, tendencje, kierunki dyskusji*, red. R. Krawczyk, Warszawa 1981; zob. też: D. Grala, *Reformy gospodarcze w PRL (1982–1989)*, Warszawa 2005; P. Koryś, M. Tymiński, *Od socjalizmu do socjalizmu. Koncepcje reform gospodarczych w PRL po wybuchach społecznych w 1956 i 1980 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 4, s. 125-140.

53 W tym zakresie można wspomnieć m.in. strajki wywołane podwyżką cen żywności, które wybuchły w Radomiu, Ursusie pod Warszawą, Sanoku, Lublinie, Płocku oraz Tarnowie w 1976 r.

54 Szerzej na ten temat: D. Grala, *Kryzys społeczno-ekonomiczny z lat 1979–1982 – załamanie socjalistycznej gospodarki PRL*, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne. Rocznik Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego UAM” 2003, t. 3.

55 D. Grala, *System docelowy gospodarki PRL w projektach reform gospodarczych z lat 1980–1981*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 36/1, s. 136.

nierównowagi ekonomicznej, na którą składają się dysproporcje: – między siłą nabywczą ludności a podażą towarów i usług, – w bilansie handlowym i płatniczym, – w aparacie produkcyjnym przemysłu i zaopatrzeniu materiałowym, – w inwestycjach, w bilansie finansowym i budżecie państwa⁵⁶.

W tym okresie podjęto kilka działań, które miały poprawić sytuację gospodarczą m.in. opublikowano dokument „Kierunki reformy gospodarczej” (1981), ustawę z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego⁵⁷, ustawę z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych⁵⁸, ustawę z dnia 3 lipca 1981 r. o utworzeniu urzędu Ministra-Handlu Zagranicznego⁵⁹, uchwałę nr 114 Rady Ministrów z dnia 17 lipca 1981 r. w sprawie systemu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstw gospodarki rolnej, państwowych gospodarstw rolnych oraz niektórych zjednoczeń resortu rolnictwa. W 1982 r. powołano również Konsultacyjną Radę Gospodarczą, w której składzie znaleźli się zarówno praktycy, jak i przedstawiciele nauki. Następnie w 1983 r. przyjęto Narodowy plan społeczno-gospodarczy⁶⁰, w którym podkreślono, że „przywrócenie sprawności funkcjonowania gospodarki narodowej, niezbędne dla podniesienia materialnego i kulturalnego poziomu życia obywateli i zapewnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej właściwego miejsca w międzynarodowym podziale pracy, wymaga doskonalenia metod sterowania gospodarką oraz pełnej mobilizacji sił, środków i potencjału twórczego całego społeczeństwa wokół realizacji zadań npsg”. W 1987 r. przyjęto „Tezy w sprawie II etapu reformy gospodarczej”, a w 1988 r. „Program realizacyjny II etapu reformy gospodarczej”. W doktrynie prawa jednak za największą i najdalej idącą zmianę w kwestiach gospodarki okazała się ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej⁶¹. Na jej podstawie podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej stało się „wolne i dozwolone każdemu na równych prawach, z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa”⁶². Stefan Małecki-Tepicht, słusznie podkreśla, że ustawa autorstwa M. Wilczka i M. Rakowskiego, była ważnym krokiem w kierunku transformacji ustrojowej, czyli przejścia z gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki wolnorynkowej⁶³.

⁵⁶ *Rządowy raport o stanie gospodarki*, „Trybuna Ludu” 1981, s. 7-8 [za:] J. Kaliński, *Kryzys gospodarczy w latach 1979–1982 zwiastunem upadku PRL*, „Optimum Economic Studies” 2021, nr 103(1), s. 14.

⁵⁷ Dz.U. 1981 nr 24, poz. 123.

⁵⁸ Dz.U. 1981 nr 24, poz. 122.

⁵⁹ Dz.U. 1981 nr 17, poz. 80.

⁶⁰ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 28 kwietnia 1983 r. o narodowym planie społeczno-gospodarczym na lata 1983-1985 (Dz.U. 1983 nr 24, poz. 103).

⁶¹ Dz.U. 1988 nr 41, poz. 324, dalej jako u.d.g.

⁶² Art. 1 u.d.g.

⁶³ S. Małecki-Tepicht, *Przyczyny zmiany systemu gospodarczego*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Warszawa 2010, s. 277-278 [za:] K. Zapolska, op. cit., s. 276.

Jak wskazuje J. Kaliński „lata 1981–1989 jawią się jako okres całkowitej rezygnacji «centrum» z wpływania na przemiany strukturalne w gospodarce. A trzeba przypomnieć, że niezdolność do przemian strukturalnych skazuje każdą gospodarkę na porażkę w światowym wyścigu ekonomicznym”.

Podsumowanie

Gospodarka w okresie PRL nie była jednolitym i prostym do oceny etapem w historii Polski. Rozważania na temat ustroju gospodarczego PRL każdorazowo wymagają dookreślenia, który okres w tym zakresie analizujemy. Występują oczywiście punkty wspólne. W całym analizowanym okresie, czyli w latach 1944–1989 wyraźnie stawiano na głęboką industrializację państwa jako szansy na wzmocnienie polskiej gospodarki. Wyjątkowo w tym zakresie rozwijały się zwłaszcza gałęzie przemysłu ciężkiego i maszynowego. Aleksander Müller wskazuje, że istotnym elementem wpływającym na polską gospodarkę w PRL był przeniesiony z ZSRR „promilitarny charakter industrializacji”⁶⁴. Dużym problemem w PRL był scentralizowany system kierowania gospodarką, wadliwa struktura inwestowania, niewydolność pracy czy pogorszenie warunków bytowych społeczeństwa.

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33, poz. 232).

Dekret z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. 1944 nr 4, poz. 17).

Dekret z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. 1944 nr 15, poz. 82).

Dekret z dnia 2 marca 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych (Dz.U. 1945 nr 9, poz. 45).

Dekret z dnia 3 stycznia 1947 r. o tworzeniu przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. 1947 nr 8, poz. 42).

⁶⁴ A. Müller, *Główne kierunki przeobrażeń gospodarki polskiej*, [w:] *Kierunki i możliwości przewyciężenia kryzysu gospodarczego w Polsce*, Warszawa 1993, s. 51.

- Dekret z dnia 3 kwietnia 1948 r. o częściowej zmianie prawa przemysłowego (Dz.U. 1948 nr 18, poz. 130).
- Dekret z dnia 26 października 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. 1950 nr 49, poz. 439).
- Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz.U. 1946 nr 3, poz. 17).
- Ustawa z dnia 2 czerwca 1947 r. o zezwoleniach na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych i budowlanych i na zezwolenie wykonywania czynności handlowych (Dz.U. 1947 nr 43, poz. 220).
- Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej (Dz.U. 1947 nr 53, poz. 285).
- Ustawa z dnia 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej (Dz.U. 1949 nr 7, poz. 43).
- Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz.U. 1950 nr 14, poz. 130).
- Ustawa z dnia 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950-1955 (Dz.U. 1950 nr 37, poz. 344).
- Ustawa z dnia 8 czerwca 1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła (Dz.U. 1972 nr 7, poz. 40).
- Ustawa z dnia 3 lipca 1981 r. o utworzeniu urzędu Ministra Handlu Zagranicznego (Dz.U. 1981 nr 17, poz. 80).
- Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. 1981 nr 24, poz. 123.).
- Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. 1981 nr 24, poz. 122).
- Ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. 1988 nr 41, poz. 324).
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 lipca 1957 r. o Planie Rozwoju Gospodarczego w latach 1956-1960 (Dz.U. 1957 nr 40, poz. 179).
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 17 lutego 1961 r. o pięcioletnim planie rozwoju gospodarki narodowej na lata 1961-1965 (Dz.U. 1961 nr 11, poz. 58).
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 11 listopada 1966 r. o pięcioletnim planie rozwoju gospodarki narodowej na lata 1966-1970 (Dz.U. 1966 nr 48, poz. 296).
- Uchwała nr 114 Rady Ministrów z dnia 17 lipca 1981 r. w sprawie systemu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstw gospodarki rolnej, państwowych gospodarstw rolnych oraz niektórych zjednoczeń resortu rolnictwa.
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 28 kwietnia 1983 r. o narodowym planie społeczno-gospodarczym na lata 1983-1985 (Dz.U. 1983 nr 24, poz. 103).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 1963 roku, sygn. akt IIICR 252/63, OSNPG1964/3/22.

Opracowania

- Bałtowski M., *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009.
- Bałtowski M., Kozarzewski P., *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989–2013*, Warszawa 2014.
- Ciborowski T., Konat G., *Między II i III RP. Gospodarka Polski Ludowej*, [w:] *PRL bez uprzedzeń*, red. J. Majmurek, P. Szumlewicz, Warszawa 2010.
- Colin-Clark M.A., *The Conditions of Economic Progress*, London 1957.
- Derlatka T., Lubojański J., *Ziemie Zachodnie i Północne Polski. Fakty, liczby*, Warszawa 1964.
- Dziurzyński P., *Osadnictwo rolne na Ziemiach Odzyskanych*, Warszawa 1983.
- Górski J., *Zarys historii myśli ekonomicznej*, Warszawa 1967.
- Grabowski J., *Państwowy sektor gospodarczy – struktura podmiotowa*, [w:] *Publiczne prawo gospodarcze system prawa administracyjnego*, t. 8b, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel.
- Grabowski W., *Straty ludzkie poniesione przez Polskę w latach 1939–1945*, [w:] *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, pod red. W. Materskiego i T. Szaroty, Warszawa 2009.
- Graża D., *Kryzys społeczno-ekonomiczny z lat 1979-1982 – załamanie socjalistycznej gospodarki PRL*, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne. Rocznik Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego UAM” 2003, t. 3.
- Graża D., *Reformy gospodarcze w PRL (1982-1989)*, Warszawa 2005.
- Graża D., *System docelowy gospodarki PRL w projektach reform gospodarczych z lat 1980–1981*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 36/1.
- Jeziński A., Leszczyńska C., *Dzieje gospodarcze Polski w zarysie*, Warszawa 1994.
- Kaliński J., *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970.
- Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995.
- Kaliński J., *Kryzys gospodarczy w latach 1979-1982 zwiastunem upadku PRL*, „Optimum Economic Studies” 2021, nr 103(1).
- Kaliński J., Laudau Z., *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 2003.
- Kornat M., *Rok 1945. Pytania o bilans II wojny światowej dla Polski*, [w:] *Gorzki smak zwycięstwa. Polski bilans II wojny światowej*, red. J. Gmitruk, T. Panecki, T. Skoczek, J. Smoliński, Warszawa 2021.
- Koryś P., Tymiński M., *Od socjalizmu do socjalizmu. Koncepcje reform gospodarczych w PRL po wybuchach społecznych w 1956 i 1980 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 4.

- Koryś P., Tymiński M., *Zmarnowana dekada? Ekspansja inwestycyjna lat siedemdziesiątych XX wieku na tle polityki gospodarczej w okresie PRL*, „Dzieje Najnowsze” 2021, t. 53, nr 3.
- Kosikowski C., *Wolność gospodarcza w prawie polskim*, Warszawa 1995.
- Kosiński E., *Aspekty wolności gospodarczej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2003, nr 3/4.
- Machcewicz P., *Odwilż 1956*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 3, Warszawa 2010.
- Madej J., *Inne działy gospodarki. Przemysł*, [w:] *Szczecińskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej*, red. H. Lesiński, Warszawa 1970.
- Magierska M., *Ziemie Zachodnie i Północne w 1945 roku. Kształtowanie się podstaw polityki integracyjnej państwa polskiego*, Warszawa 1978.
- Makowski E., *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001.
- Małecki-Tepicht S., *Przyczyny zmiany systemu gospodarczego*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Warszawa 2010.
- Małkiewicz A., *Październik 1956 r. w Wałbrzychu*, [w:] *Październik na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Materiały seminarium naukowego Mierki k. Olsztyna, wrzesień 1996*, red. W. Wrześniński, Wrocław 1997.
- Müller A., *Główne kierunki przeobrażeń gospodarki polskiej*, [w:] *Kierunki i możliwości przezwyciężenia kryzysu gospodarczego w Polsce*, Warszawa 1993.
- O kulcie jednostki i jego następstwach. Referat I Sekretarza KC PZPR tow. N. S. Chruszczowa na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego 25 lutego 1956 roku.
- Osekowski C., *Spółczeństwo Polski zachodniej i północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994.
- Piskozub A., *Dziedzictwo polskiej przestrzeni*, Wrocław 1987.
- Poznański Czerwiec 1956*, red. S. Jankowiak, A. Rogulska, Warszawa 2002.
- Program rozwoju Socjalistycznej Polski: przemówienie I Sekretarza KC PZPR tow. Edwarda Gierka, „Palestra” 1971, nr 15/3(159), 3-15.
- Przedpelski M., Smoliński S., *Struktura społeczno-gospodarcza Ziemi Zachodnich w latach 1933–1960*, Poznań 1964.
- Przybylska L., *Ewaluacja polityki gospodarczej w Polsce w latach 70. XX w. Kryzys i pułapka zadłużeniowa*, „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM” 2017, nr 15.
- Reforma gospodarcza: propozycje, tendencje, kierunki dyskusji*, red. R. Krawczyk, Warszawa 1981.
- Rolicki J., *Edward Gierek. Przerwana dekada*, Warszawa 1990.
- Roszkowski W., *Przekształcenia społeczne i gospodarcze w Polsce w latach 1944–1989*, [w:] *Polski wiek XX*, t. 3, Warszawa 2010.
- Rządowy raport o stanie gospodarki*, „Trybuna Ludu” 1981.
- Skobelski R., *Eugeniusz Kwiatkowski wobec polityki państwa na wybrzeżu morskim w latach 1945-1955*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2003, t. 5.

- Skobelski R., *Problemy rozwoju gospodarczego Ziem Odzyskanych w pierwszym powojennym dziesięcioleciu (1945-1955)*, „Rocznik Lubuski” 2007, t. 33, cz. 2.
- Skodlarski J., *Zarys historii gospodarczej Polski*, Warszawa – Łódź 2000.
- Smoliński S., Przedpelski M., Gruchman B., *Struktura przemysłu Ziem Zachodnich w latach 1939–1959*, Poznań 1960.
- Sokołowski K., *Struktura społeczno-gospodarcza Polski odrodzonej*, Warszawa 1948.
- Stelmach A. (red.), *Pamięć Wojny*, Poznań 2020.
- Topolski J. (red.), *Kierunki rozwoju Polski po drugiej wojnie światowej*, Poznań 1987.
- Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998.
- Zapolska K., *Ewolucja podstaw normatywnych wolności gospodarczej w Polsce w XX wieku*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2.

STRESZCZENIE

Założenia i ewolucja ustroju gospodarczego PRL

Nie ma wątpliwości, że podejście państwa do gospodarki ma istotne znaczenie. Celem niniejszej pracy było zbadanie poszczególnych etapów ustroju gospodarczego PRL. W związku z tym w pracy przedstawiono najważniejsze cechy polskiej gospodarki z lat 1945–1989 oraz jej ewolucję. Autorka ukazała jednocześnie rozwiązania normatywne w zakresie gospodarki istniejące w analizowanym okresie. W związku z tym, poniższy artykuł, uwzględniając aspekty prawne i orzecznictwo, jest próbą przybliżenia i wyjaśnienia wymagań prawnych związanych z funkcjonowaniem gospodarki w okresie PRL. Podstawowym celem artykułu jest analiza podejścia do wybranych problemów związanych z gospodarką i działalnością gospodarczą. Artykuł opisuje również i uwzględnia podejście do wolności gospodarczej w doktrynie prawa. W tekście wykorzystano literaturę przedmiotu, dokumenty władz państwowych, archiwalia, a także akty prawne. Autorka przeprowadziła analizę przede wszystkim w oparciu o regulacje prawne i stanowiska doktryny prawa w tym zakresie, a także działalność judykatury w Polsce. Artykuł ma jasną strukturę odpowiadającą konkretnym okresom oraz podsumowanie. Całość kończą syntetyczne wnioski. Badanie zarysowanej problematyki oparto głównie na metodzie porównawczej, historycznoprawnej oraz dogmatycznoprawnej. Z uwagi na zakres zagadnień poruszanych w niniejszej pracy, należy podkreślić, że artykuł nie będzie miał kompleksowego i wyczerpującego charakteru. W związku z tym szczególność analizy zostanie ograniczona do najważniejszych i wybranych zagadnień.

SUMMARY**The Assumptions and Evolution of the Economic System of the People's Republic of Poland**

The economic system of the People's Republic of Poland has been a significant scientific and research issue for years, and the doctrine still lacks a uniform assessment of this period of Poland's economic history. The article includes an introductory section which highlights the need for an analysis. Further on, parts of the work focus on the analysis of the approach to the economy in the Polish legal system in the years 1944–1989. The aim of this work was to examine the individual stages of the economic system of the People's Republic of Poland. Therefore, the following article takes into account legal aspects and jurisprudence, it is an attempt to explain the legal requirements related to the functioning of the economy in the People's Republic of Poland, as well as an analysis of the approach to selected problems related to the economy, economic freedom and economic activity. In the article, the author tries to present the evolution of legal regulations in this aspect. The article uses the literature on the subject, documents of state authorities, archives and legal acts. It is divided into eight parts consisting of the introduction, six parts corresponding to specific periods and the summary. The study of the outlined issues was based mainly on the comparative method and the dogmatic-legal method. The article ends with synthetic conclusions. Taking into account the scope of the issues raised in the article, as well as the need to limit the work, it should be noted that the text will not be exhaustive and will only draw attention to the selected problems. Bearing in mind the range of issues raised in the work, it should be emphasized that the article will not have a comprehensive character. Therefore, the scope and detail of the analysis carried out by the author will be limited to the most important and selected issues.